

Sutrikusios psichikos asmenų įvaizdis Lietuvos dienraščiuose ir interneto naujienų svetainėse

Jurga Mataitytė-Diržienė
Vilniaus universitetas

Ižanga

Remiantis „Vilmorus“ atliktu tyrimu „Žmogaus teisės Lietuvoje 2006 metais: Apžvalga“, Lietuvos visuomenė yra nepakanti sutrikusios psichikos asmenims (2006)¹. Pagrindinis šio darbo tikslas – pagilinti ir pateikti žinių, kokį sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį formuoja Lietuvos žiniasklaida. Tinkamai pateikta informacija galėtų sustiprinti sutrikusios psichikos asmenų, kaip žmonijos ir jos įvairovės sudedamosios dalies, priėmimą ir pripažinimą lygiaverčiais nariais.

Kaip visuomenės informavimo priemonių tyrimas galėtų padidinti pagarbą „kitokiems“ nei likusi visuomenės dalis? Žiniasklaida yra laikoma pačia geriausia sociokultūrinių visuomenės reprodukcijų priemone. Visą informaciją ir žinias, kurios nėra mūsų pačių, gauname iš žiniasklaidos, ją McLuhan vadino ... *mūsų jausmų tęsiniu* (1967). Žiniasklaida realybę pateikia pasirinktinai – iš viso įvykių srauto pateikdama paviršutinį kasdienybės atspindį. Žiniasklaidos pateikiamas realybės atspindys (įvaizdis) turi įtakos ne tik visuomenei, bet ir už sprendimų priėmimą atsakingiems asmenims (politikams). Kai šis įvaizdis yra neigiamas ir sutrikusios psichikos asmenys apibūdinami kaip agresyvūs ir pavojingi, tai daro įtaką ne tik visuomenės nuomonei, bet ir potencialiai skatina griežtesnį teisinį šios srities reguliavimą. Tai savo ruožtu gali sukelti šių asmenų kaip grupės atskyrimą ir mažinti jų integracijos į visuomenę galimybes.

Kaip pagrindinis informacijos šaltinis žiniasklaida galėtų labai prisidėti prie sutrikusios psichikos asmenų destigmatizavimo. Tinkamai pateikta informacija galėtų sugriauti išankstinį nusistatymą bei stereotipus apie sutrikusios psichikos asmenis. Šios srities tyrimų žymiausieji lyderiai, tarp jų P. Corrigan, G. Thornicroft ir kiti mano, kad žiniasklaidą naudojančios viešos kampanijos yra viena iš veiksmingiausių priemonių mažinant sutrikusios psichikos asmenų stigmą ir neigiamą įvaizdį.

Pirminis šio tyrimo tikslas – nustatyti, kokį sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį kuria Lietuvoje spausdinami dienraščiai ir interneto naujienų tinklalapiai.

Tyrimo objektas – dienraščių ir interneto naujienų tinklalapių publikacijų apie sutrikusios psichikos asmenis turinys. Atliekant tyrimą naudotas kiekybinės turinio analizės metodas.

Tyrimas buvo atliktas VšĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ užsakymu.

Ankstesni tyrimai.

Žiniasklaidos ir įvairių psichikos sveikatos aspektų tyrimų nėra daug. Amerikiečių psichologas Otto Wahl (1995) mano, kad informaciją apie psichikos sveikatą plačioji visuomenė gauna ne iš psichologijos žurnalų ar viešųjų informavimo kampanijų: „Labiau tikėtina, kad visuomenės žinios apie psichikos ligas ateina iš šaltinių, esančių kur kas arčiau namų, šaltinių, su kuriais mes visi susiduriame kasdien – iš žiniasklaidos“. *Glasgow Media Group* (Didžioji Britanija) išanalizavo visų tipų žiniasklaidos, nuo naujienų tekstų iki literatūros, spaudos ir televizijos, taip pat vaikams skirtos literatūros. Jų išvada – daugiau nei pusė visų programų ir naujienų identifikuoja sutrikusios psichikos asmenis kaip vienaip ar kitaip linkusius į smurtą.

¹ Viešosios nuomonės apklausos rezultatai: http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/ZT_menuo_2006_Vilmorus_pristatymas.pdf

2004 metais Dara Roth Edney (Kanada) atliktoje literatūros apžvalgoje tema „Žiniasklaida ir psichikos ligos“ teigia, kad žiniasklaida yra pagrindinis viešosios informacijos apie sutrikusios psichikos asmenis ir psichikos ligas šaltinis. Žiniasklaidos pateikiama informacija skatina neteisingos ir neigiamos nuomonės formavimą ir stereotipus, o tai lemia stiprią šių asmenų stigmatizaciją ir skatina jų diskriminaciją. Žiniasklaidos pateikiami neigiami psichikos ligų apibūdinimai ir neigiamos visuomenės nuostatos sergančiųjų psichikos ligomis atžvilgiu turi stiprią įtaką sergančiųjų gyvenimui, taip pat daro įtaką valdžios institucijų vykdomai politikai psichikos sveikatos klausimais. Todėl žiniasklaidos ir įvairių psichikos sveikatos aspektų sąsajų tyrimas yra toks svarbus.

Lietuvoje beveik nebuvo atlikta mokslinių tyrimų, kaip žiniasklaida vaizduoja sutrikusios psichikos ar kitus neigalius asmenis. J. Ruškus ir M. Daugėla (2003) atliko tyrimą „Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose) struktūra ir kryptingumas“. Pasak autorių, tyrimas rodo, kad fizinės negalios vaizdavimo struktūra žiniasklaidoje yra daugiadimensė ir nevienareikšmė. Viena vertus, asmenys, turintys fizinę negalią, rodomi kaip suprantantys savo trūkumus ir pajėgiantys juos įveikti. Kita vertus, jie tėra gydymo įstaigų požiūrio ir procedūrų objektas.

Norvegijoje Lisbeth Morlandstø (2006) atliko tyrimą, kaip psichinė sveikata ir sutrikusios psichikos asmenys vaizduojami nacionaliniuose ir regioniniuose laikraščiuose. Tyrimas apima psichiatrijos reformos Norvegijoje (vykusios 1999–2006 m.) pirmus dvejus metus. Jo išvados rodo, kad yra skirtumas tarp to, kaip žurnalistai nori aprašyti psichinės sveikatos sritį, ir kaip tai skelbiama laikraščių naujienose. Žurnalistai teigia norintys pateikti dabartinę sutrikusios psichikos asmenų patirtį, tačiau jie labai retai kalba su tokiais asmenimis. Vietoj jų žurnalistai kalba su gydytojais ir politikais. Kaip teigia Morlandstø, tikriausiai dėl tam tikro nuotolio tarp žiniasklaidos ir sutrikusios psichikos asmenų problemų, žinių pranešimuose apie nusikaltimus ir psichinę sveikatą dažniausiai pastaroji ir nurodoma kaip smurtinio nusikaltimo priežastis.

Žiūrint plačiau, tarptautiniu požiūriu, žiniasklaidos ir psichikos sveikatos ryšio tyrimų skaičius yra pakankamai ribotas, tačiau tam tikri tyrimų centrai užsiima kaip tik šia sritimi. Vienas iš tokių yra minėtas Glasgow Media Group iš Glazgo universiteto, kuris turi keletą tyrėjų, besigilinančių į žiniasklaidos ir psichinės sveikatos tyrimų sritį. Jų tyrimas pirmiausia koncentruojasi į tai, kaip žiniasklaidos priemonių pateikiamas įvaizdis paveikia žmonių (žiūrovų) požiūrį. Tyrimai apima tiek žinių turinio (rašytinio, audio ir vizualinio) analizę, tiek interviu su sutrikusios psichikos asmenimis, taip pat žiniasklaidos tekstų gavėjus, žiniasklaidos programų ir tekstų prodiuserius bei redaktorius. Tyrėjai artimai bendradarbiauja su įvairiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios aktyviai naudoja žiniasklaidos tyrimų rezultatus, ir kritikuodami žurnalistus dėl neteisingo psichinės sveikatos problemų interpretavimo (žr. Philo, McLaughlin and Henderson 1996, and Philo 1996 and 1999). Tam naudojami duomenys, gauti tiriant, kaip žiniasklaida vaizduoja neįgalumą.

Naujojoje Zelandijoje John Coverdale, Raymond Nairn & Donna Claasen (2002) atliko nacionalinio masto tyrimą, kaip šalies žiniasklaida vaizduoja psichikos sutrikimus. Jis remiasi visais spausdintinėje žiniasklaidoje prieinamais psichikos sutrikimų aprašymo pavyzdžiais. Surinktų duomenų analizė parodė, kad dominuojantys neigatyvūs vaizdiniai formuoja stereotipinį psichikos ligų ir sutrikusios psichikos asmenų vaizdinį, kuris yra stigmatizuojantis.

Gail Auslander ir Nora Gold 1999 metais atliktas tyrimas, lyginantis, kaip skirtingos neįgaliųjų grupės vaizduojamos laikraščiuose, apėmė Kanadą ir Izraelį. Buvo nustatyta, kad sutrikusios psichikos asmenys yra vaizduojami kur kas neigiamiau negu asmenys, turintys fizinę negalią. Tyrėjai padarė išvadą, kad žiniasklaida sustiprina neigiamą neįgaliųjų, ypač sutrikusios psichikos asmenų, įvaizdį. Heather Stuart (2006), tyrusi Kanados žiniasklaidą, teigia, kad ji „pateikia smarkiai dramatinę ir iškraipytą sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį, ypač pabrėžiant pavojingumą, nusikalstamą pobūdį ir nenusipėjamumą“. Tačiau ji taip pat nurodo potencialią naudą užsiimant žiniasklaidos

lobizmu ir dirbant kartu su ja, kad būtų pagerintas ir tiksliau pateiktas sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas žiniasklaidoje bei atitinkamai visuomenės ir pačių neįgaliųjų požiūris į save.

1. Metodologija

Minėta, kad atliekant tyrimą naudotas kiekybinės turinio analizės metodas. Tyrimo duomenis sudaro 144 straipsniai iš keturių nacionalinių Lietuvos laikraščių ir trijų interneto naujienų tinklalapių²:

„Lietuvos rytas“ ir jo tinklalapis www.lrytas.lt buvo laikomi vienu iš informacijos šaltinių,
„Respublika“,
„Vakaro žinios“,
„15 minučių“,
www.delfi.lt,
www.zebra.lt.

Laikraščiai ir tinklalapiai buvo pasirinkti kaip skaitomiausi / lankomiausi pagal „gemiusAudience“ ir „TNS Gallup“ pateiktus 2008 metų rudens skaitomiausių dienraščių ir lankomiausių interneto svetainių tyrimų duomenis.

Terminas „straipsnis“ čia vartojamas apibūdinti naujienų pranešimus (žinias), reportažus, laikraščio pagrindinius straipsnius, trumpas žinutes ir kt. Spaudos pavyzdžiai apima visus straipsnius atrinktuose laikraščiuose / tinklalapiuose, kuriuose vienu ar kitu aspektu minimi sutrikusios psichikos asmenys ar psichikos sveikata ir kurie buvo išspausdinti 2008 metų rugsėjo – lapkričio mėnesiais.

Į straipsnių pavyzdžius yra įtraukti visi žiniasklaidos tekstai, gauti iš pasirinktų šaltinių, kuriuose minimi psichikos sutrikimai. paieškos pagrindiniai terminai: psichinė sveikata, psichikos liga, psichikos sutrikimas, psichikos ligoniniai, psichikos ligų gydymas, psichiatrai, psichiatrija, psichikos sveikatos paslaugų vartotojai.

Duomenų analizei buvo sukurtas kintamųjų, nurodančių įvairias straipsnio charakteristikas, sąrašas. Pirmieji trys kintamieji nurodė panaudotos žiniasklaidos šaltinio (laikraščio ar interneto naujienų tinklalapio) „faktus“ ir datą, kada iš pasirinkto laikotarpio pasirodė straipsnis; 4–7 kintamieji – informaciją apie straipsnio turinį ir formą, antraštę, pagrindinę straipsnio temą, žanrą ir dydį; 8–11 kintamieji – pagrindinius straipsnių asmenis ir apibūdino sutrikusios psichikos asmenis. Kintamieji 12–13 nurodė straipsnyje panaudotus informacijos šaltinius ir ar žurnalistai naudojo statistinę informaciją. Kiekvienam kintamajam buvo suteiktos kelios galimos reikšmės. Pavyzdžiui, kintamojo „pagrindinė straipsnio tema“ buvo nurodytos tokios reikšmės: psichikos sutrikimai, politika, nusikaltimai, gydymas, pramogos ir kita.

2. Rezultatų apžvalga

Nuo 2008 metų rugsėjo iki 2008 metų gruodžio iš keturių skaitomiausių Lietuvos laikraščių ir trijų lankomiausių interneto naujienų tinklalapių buvo atrinkti 144 straipsniai, kuriuose vienu ar kitu aspektu buvo paliesta tiriama sritis. Daugiau nei 60 proc. straipsnių buvo atrinkta iš spausdintinių laikraščių, likusioji dalis – iš interneto tinklalapių. Visi laikraščiai, išskyrus „15 minučių“, gali būti prenumeruojami ar perkami atskirai ir jie visi yra leidžiami vieną kartą per dieną. Laikraštis „15 minučių“ yra nemokamas.

² Straipsniai buvo išrinkti iš spausdintinių laikraščių Nacionalinėje bibliotekoje ir interneto tinklalapių archyvų.

Straipsnio žanras

Dauguma šiame tyrime analizuotų straipsnių buvo naujienų pranešimai ir trumpos žinutės – atitinkamai 64 proc. ir 28 proc. Kiti žanrai (reportažai, debatai-diskusijos, skaitytojų laišakai ir kt.) analizuojamoje medžiagoje buvo reti ir sudarė tik 8 proc. Tai nestebina, nes šis tyrimas apėmė dienraščius ir interneto naujienų tinklalapius, kurie visų pirma skirti pranešti naujienas. Dauguma šių dviejų žanrų straipsnių antraščių (75 proc.) neminėjo psichikos sutrikimų. Dažniausias pagrindinis straipsnio personažas buvo sutrikusios psichikos asmuo (apie 40 proc. abiejuose žanruose). Nusikaltimai buvo pagrindinė šių dviejų žanrų tema – atitinkamai 36 proc. naujienų pranešimuose ir 27 proc. trumpose žinutėse.

Tyrimo rezultatai rodo, kad reportažų, kuriuose kalbama apie psichikos sveikatos problemas, pasitaiko retai. Tik du straipsniai (1,4 proc.) apie psichinės sveikatos problemas buvo pateikti kaip reportažas ir abu buvo išspausdinti laikraštyje „Lietuvos rytas“.

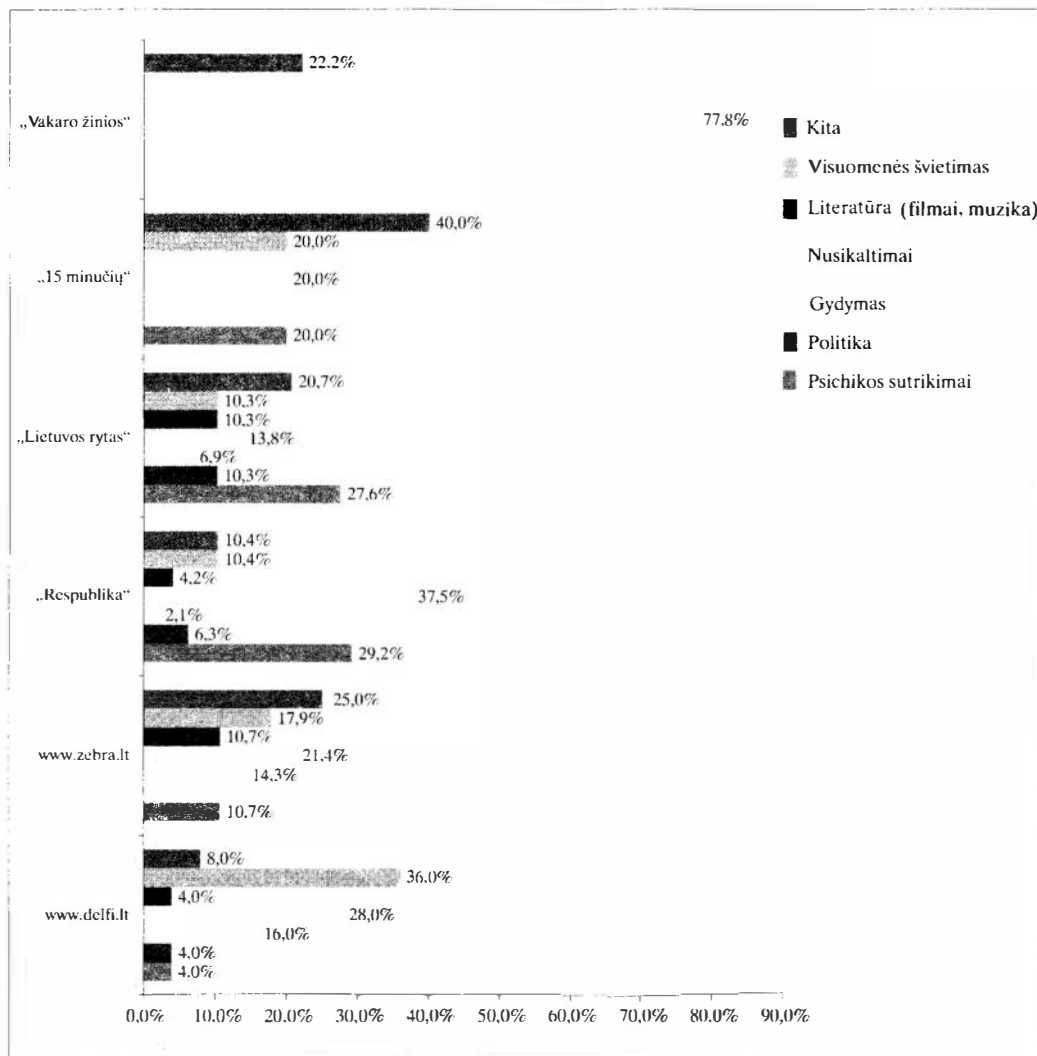
Pagrindinė straipsnio tema

Straipsniai analizuoti pagal pagrindinę jų temą. Duomenys rodo, kad trečdalis (30 proc.) visų straipsnių pagrindinių temų – nusikaltimai. Kita populiariausia tema – psichikos ligos. Gana didelę temų dalį (19 proc.) sudarė visuomenės švietimo temos – vaikų auginimas ir auklėjimas, pagalba artimiesiems, psichologinių problemų sprendimas ir pan. Galima daryti prielaidą, jog tai rodo, kad Lietuvos žiniasklaida palaiko visuomenės švietimo tradicijas – žiniasklaida naudojama ne vien kaip informavimo, bet ir kaip švietimo priemonė. Būtų įdomu atlikti tolesnius tyrimus, norint sužinoti, kokia informacija apie psichikos sutrikimus slypi šiuose šviečiamuosiuose straipsniuose.

Nagrinėjant, kaip pagrindinės straipsnių temos įvairuoja skirtinguose laikraščiuose ir interneto tinklalapiuose, galima pastebėti, kad laikraštyje „Respublika“ (dienraštyje, kuriame buvo didžiausias straipsnių skaičius) labiausiai paplitusios temos buvo nusikaltimai (34 proc.) ir psichikos sutrikimai (29 proc.). Tinklalapyje www.zebra.lt (tinklalapis, kuriame buvo didžiausias straipsnių skaičius) labiausiai paplitusi (25 proc.) tema buvo kita (straipsniai apie išmybių gyvenimą, emigraciją, keistai besielgiančius žmones ir kt.) ir nusikaltimai (21 proc.). Daugiausia straipsnių, kurių pagrindinė tema nusikaltimai, publikuota laikraštyje „Vakaro žinios“ (78 proc.). Šis laikraštis gali būti vadinamas „geltonąja“ ar „bulvarine“ spauda. Tačiau jame spausdintų straipsnių skaičius yra labai mažas tik 9 (6 proc. visų surinktų straipsnių). Mažiausias skaičius straipsnių, kurių pagrindinė tema nusikaltimai, buvo paskelbtas laikraštyje (ir tinklalapyje) „Lietuvos rytas“ (14 proc.).

Tema „politika“ buvo mažiausiai liečiama tirtuose straipsniuose – tik 5 proc. iš visų (iš viso septyni straipsniai). Tai rodo, kad viešojoje erdvėje vis dar vengiama nagrinėti psichinės sveikatos problemas, todėl šios srities praktika ir politika taip pat nėra analizuojama ir diskutuojama.

Toliau 1 paveiksle parodomas straipsnių pagrindinių temų analizuotuose laikraščiuose pasiskirstymas.

1 pav. Straipsnių pagrindinės temos analizuotuose laikraščiuose / interneto tinklalapiuose

Minėta, kad tiriamojoje medžiagoje buvo rasta daug straipsnių, kurių pagrindinė tema – nusikaltimai. Be to, norėta iširti, ar kituose straipsniuose, kur nusikaltimai nebuvo pagrindinė tema, būta kriminalinių aspektų. Dauguma analizuotų straipsnių (67 proc.) neturėjo kriminalinių aspektų, tačiau vienas trečdalis (33 proc.) palietė šią temą. Šie duomenys atitinka straipsnių pagrindinių temų pasiskirstymo duomenis, kurių trečdalis taip pat buvo susijęs su nusikaltimais. Lyginant straipsnių, kurių pagrindinė tema buvo nusikaltimas, skaičių su skaičiumi straipsnių, kuriuose buvo kriminalinių aspektų, pastarųjų buvo daugiau (keturiais straipsniais).

1 lentelė. Kriminaliniai aspektai straipsniuose skirtinguose laikraščiuose / interneto tinklalapiuose (procentais)

Kriminalinė tematika	www.delfi.lt	www.Zebra.lt	„Respublika“	„Lietuvos rytas“	„15 minučių“	„Vakaro žinios“	Iš viso
Taip	28	25	46	14	20	78	33
Ne	72	75	54	86	80	22	67
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100
N=	25	28	48	29	5	9	144

Kaip matyti iš 1 lentelės, laikraštis „Vakaro žinios“ turėjo didžiausią skaičių straipsnių, turinčių kriminalinį aspektą – 78 proc. Mažiausias skaičius straipsnių, turinčių kriminalinį aspektą, buvo išspausdinta laikraštyje „Lietuvos rytas“ – 14 proc. Interneto tinklalapiuose straipsnių, turinčių kriminalinį aspektą, skaičius yra labai panašus – 28 proc. www.delfi.lt ir 25 proc. www.zebra.lt.

Straipsnių analizė taip pat rodo, kad 89 proc. visų straipsnių, turinčių kriminalinį aspektą, pagrindinė straipsnio tema buvo tokia pat – nusikaltimai. Tik 6 proc. straipsnių, turinčių kriminalinį aspektą, pagrindinė straipsnio tema buvo psichikos liga. Galima pažymėti, kad gana dažnai straipsniuose nusikaltimų tema daromos prielaidos, jog įtariamasis gali būti psichiškai nesveikas arba yra siunčiamas atlikti psichiatrinę ekspertizę – tokios prielaidos paprastai remiasi spėlionėmis, o ne faktais. Tai tik sustiprina sutrikusios psichikos asmenų neigiamą įvaizdį žiniasklaidoje.

Pagrindinis asmuo / veikėjas straipsnyje

Visi straipsniai buvo analizuojami siekiant nustatyti pagrindinį asmenį / veikėją juose. Visų straipsnių (38 proc.) pagrindinis asmuo / veikėjas buvo sutrikusios psichikos. Antra pagal dydį pagrindinio asmens kategorija – visuomenė. Iš 2 lentelės matoma, kaip pasiskirsto straipsnių pagrindinių asmenų kategorijos pagal laikraščius / interneto tinklalapius.

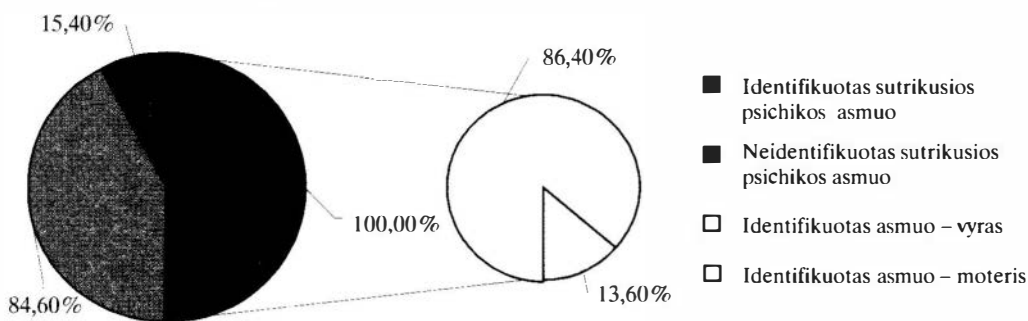
2 lentelė. Pagrindinis asmuo skirtinguose laikraščiuose / interneto tinklalapiuose (procentais)

Pagrindinis personažas	www.delfi.lt	www.zebra.lt	„Respublika“	„Lietuvos rytas“	„15 minučių“	„Vakaro žinios“	Iš viso
Sutrikusios psichikos asmuo	28	32	46	38	80	22	38
Visuomenė	7	7	12	10	-	22	13
Nėra pagrindinio asmens	3	18	14	7	-	-	10,5
Kitas	4	11	10	7	20	-	10,5
Autorius, aktorius (ė), muzikantas	1	21	6	7	-	-	8
Nusikaltėlis	-	4	4	-	-	33	4
Politikas	1	-	-	14	-	11	4
Psichiatras	-	7	-	10	-	-	4
Ekspertai	-	-	4	3	-	-	2
Vaikai ir jaunimas	-	-	4	-	-	11	2
Policija	-	-	-	3	-	-	1
Šeima ir draugai	-	-	2	-	-	-	1
Profesionalūs globos ir rūpybos specialistai	8	-	-	-	-	-	2
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100
N=	25	28	48	29	5	9	144

Analizuojant duomenis pagal du kriterijus – straipsnio pagrindinę temą ir straipsnio pagrindinį asmenį matyti, kad sutrikusios psichikos asmuo taip pat buvo pagrindinis asmuo straipsniuose, kurių tema – psichikos ligos (63 proc.) ir nusikaltimai (60 proc.).

Sutrikusios psichikos asmenys identifikuojami 37 proc. visų straipsnių. Dažniausiai sutrikusios psichikos asmenys identifikuojami, kai pagrindinė straipsnio tema yra nusikaltimai (63 proc.) ir psichikos ligos (44 proc.). Naujienų pranešimų žanre sutrikusios psichikos asmenys identifikuojami 39 proc. straipsnių. Reportažuose (iš viso du straipsniai) sutrikusios psichikos asmenys identifikuojami 100 proc., tačiau pastaruoju atveju teigiama yra tai, kad šiuose straipsniuose sutrikusios psichikos asmenys buvo pagrindiniai informacijos šaltiniai ir jiems buvo leista kalbėti, papasakoti apie savo patirtį gyvenant su liga.

Sutrikusios psichikos asmenų identifikavimo žiniasklaidos straipsniuose tyrimo rezultatai verčia nerimauti, kai analizuojami tie straipsniai, kuriuose nusikaltimai yra pagrindinė tema, o sutrikusios psichikos asmenys yra tokių straipsnių pagrindiniai veikėjai (26 straipsniai, arba 18 proc. visų straipsnių). Šiuose straipsniuose sutrikusios psichikos asmenys yra identifikuoti 85 proc. (n22) atveju. Iš identifikuotų asmenų 86 proc. sudaro vyrai ir 14 proc. moterys. Tai iliustruojama 2 paveiksle.

2 pav. Sutrikusios psichikos asmenų identifikavimas straipsniuose apie nusikaltimus, kur jie yra ir straipsnio pagrindiniai asmenys (n26)

Tai yra nerimą kelianti tendencija, nes tokiam asmeniui prikabinama dviguba etiketė – nusikaltėlio ir sutrikusios psichikos asmens. Tokių straipsnių žiniasklaidoje bendra tendencija yra ta, kad žmonės spaudoje nuteisiami anksčiau, negu tai padaro teismas.

Beveik pusėje visų straipsnių (44 proc.) sutrikusios psichikos asmenys atstovauja patys sau ir 33 proc. straipsnių jie atstovauja visai sutrikusios psichikos žmonių grupei.

Straipsnio informacijos šaltinis

Kas gi yra straipsnių, kuriuose vienaip ar kitaip paliečiama psichikos sutrikimų tema, pagrindinis informacijos šaltinis? Informacijos šaltinių pasiskirstymas pateikiamas 3 lentelėje:

3 lentelė. Informacijos šaltinis³

Informacijos šaltinis	N	%
Sutrikusios psichikos asmuo	15	10,4
Šeimos narys ar draugai	10	6,9
Psichiatras	23	16,0
Psichologas	15	10,4
Kiti ekspertai (specialistai)	22	15,3

³ Skaičiai ir procentinės dalys viršija 100 proc., nes kai kuriuose straipsniuose buvo naudojamas daugiau nei vienas informacijos šaltinis.

Profesionalus slaugos ir rūpybos specialistas	6	4,2
Politikas	6	4,2
Policija	24	16,7
Teisėjas ar teisininkas	12	8,3
Kiti	72	50,0

Dažniausiai informacijos šaltinis buvo kažkas kitas (50 proc. straipsnių) – daugeliu atvejų šaltinis tiksliai nebuvo minimas, todėl galima manyti, kad tai pats žurnalistas. Policija buvo labiausiai identifikuojamas informacijos šaltinis – 17 proc. straipsnių. Kitas labiausiai identifikuojamas šaltinis buvo psichiatras – 16 proc. visų straipsnių. Sutrikusios psichikos asmenys buvo informacijos šaltiniais tik 10 proc. straipsnių. Politikai, globos ir rūpybos specialistai (socialiniai darbuotojai, slaugės ir kt.) buvo rečiausiai minimas informacijos šaltinis – kiekvienas tik 4 proc. straipsnių.

Analizuojant, kas yra informacijos šaltinis pagal straipsnių pagrindines temas, galima pastebėti, kad kai pagrindinė tema yra psichikos sutrikimas, informacijos šaltinis yra kas nors kitas (36 proc. straipsnių, labiausiai tikėtinas šaltinis – patys žurnalistai), toliau psichiatrai (17 proc. straipsnių) ir tik po jų – sutrikusios psichikos asmenys (14 proc. straipsnių). Straipsniuose su „nusikaltimo“ tema pagrindinis informacijos šaltinis yra policija (29 proc. atvejų), teisėjai ir teisininkai buvo informacijos šaltinis 13 proc. visų straipsnių. Kai straipsnio pagrindinis asmuo yra sutrikusios psichikos asmuo (38 proc. straipsnių), jis yra nurodomas kaip informacijos šaltinis tik 22 proc. straipsnių. Taigi net tokiais atvejais, kai straipsnis yra rašomas apie sutrikusios psichikos asmenis, jiems tik retkarčiais leidžiama pasisakyti.

Analizei išrinktuose straipsniuose beveik nėra statistinės informacijos apie psichikos sutrikimus (tokia informacija nurodyta tik 4 proc. straipsnių). Galima sakyti, kad žurnalistai nesistengia pagrįsti savo teiginių statistikos duomenimis (ar faktais). Taip pat nepateikiama informacijos apie organizacijas, teikiančias pagalbą krizinėmis situacijomis – savižudybių atvejais, ir pan.

3. Apibendrinimas ir išvados

Tai, kaip dienraščiai ir interneto naujienų svetainės rašo apie psichikos sveikatą ir psichikos sutrikimus, tikriausiai gali būti aiškinama žiniasklaidos logika, visos Vakarų žiniasklaidos taikomų naujienų kriterijų ir dramaturgijos, kurios ištakos siekia Aristotelio dramas, bendrų normų rinkiniu.

Dauguma straipsnių, kuriuose vienaip ar kitaip kalbama apie psichikos sutrikimus ar psichinės sveikatos problemas, yra parašyti reportažo arba trumpų žinučių žanrais, kur pagrindinė tema yra nusikaltimai (30 proc.), o pagrindinis veikėjas – sutrikusios psichikos asmuo. Iš tokių straipsnių antraščių dažniausiai nėra aišku, kad juose bus kalbama apie psichikos sutrikimus ar psichinės sveikatos problemas.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos žiniasklaida kuria gana neigiamą sutrikusios psichikos asmens įvaizdį – dažniausiai tai nusikaltimą padaręs vyras, kuris straipsnyje yra visiškai identifikuotas ir kurio nuomonė / pozicija straipsnio autoriui nėra svarbi. Nėra abejonių, kad toks skaičius straipsnių apie nusikaltimus ir psichikos sutrikimus gali sukurti ar padėti palaikyti sutrikusios psichikos asmenų, kaip pavojingų, nestabilių ir linkusių į prievartą, įvaizdį, kaip kad buvo teigiama ankstesniuose tyrimuose. Toks sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas tik sustiprina jų neigiamus stereotipus ir stigmą. Tai savo ruožtu sukelia tokių asmenų, kaip grupės, užsisklendimą savyje ir daro jų integraciją labai sunkiai įmanoma tiek jiems patiems, tiek profesionalams.

Sutrikusios psichikos asmenų identifikavimas analizuotuose straipsniuose yra gana detalus – nurodomas vardas, pavardė, dažnai būna ir fotografija, netgi miestas ir gatvė, kurioje jie gyvena. Jeigu

pranešama apie nusikaltimą, kuris dar nėra nagrinėjamas teisme ir asmuo tik įtariamas jį padaręs, jis vis tiek yra labai aiškiai identifikuojamas. Ir tik išskirtiniais atvejais nurodomi asmens inicialai.

Tik retais atvejais sutrikusios psichikos asmuo yra straipsnio, liečiančio psichikos sutrikimų tematiką, informacijos šaltinis. Jie dažnai būna dėmesio centre, tačiau jų retai klausomasi. Tie, kurių klausomasi, pirmiausia yra įvairūs ekspertai, oficialūs asmenys: kaip policijos atstovai, psichiatrai ir kiti. Tačiau išlieka tendencija kalbėti apie sutrikusios psichikos asmenis neatsiklausus jų pačių. Taigi atrodo, kad yra saugiau imti interviu iš gydytojų, advokatų ir politikų, negu iš tų, kurie turi daugiau asmeninės patirties, pavyzdžiui, iš sutrikusios psichikos asmenų ar jų šeimos narių. Kaip teigia Morlandstø (2006), žurnalistai turi tendenciją laikytis atokiau nuo psichikos sveikatos tematikos, taip išvengdami informacijos su asmenine patirtimi šaltinių.

Tirtoje medžiagoje galima rasti tik labai nedaug reportažų. Reportažų, aprašytų atvejų gilesnio tyrimo trūkumas kelia nerimą, nes daugumoje analizuotų straipsnių pagrindinė tema buvo nusikaltimai, todėl tokie naujienų pranešimai ir trumpos žinutės sudaro prielaidas vaizduoti sutrikusios psichikos asmenis kaip pavojingus nusikaltėlius, kartu pačiam žurnalistui išlaikant nuotolį nuo aprašomų asmenų. Rašydamas reportažą žurnalistas turi išvykti iš biuro ir susitikti su žmonėmis įvykio vietoje, kalbėti su jais, apibūdinti socialinę jų aplinką. Kitas būdas atsitolinti yra teikti nuorodas į įvykius, o ne pranešti apie juos.

Dar viena tendencija, kuri taip pat gali būti įvardijama kaip būdas laikytis atokiau nuo psichikos sutrikimų tematikos, yra ta, kad tik keletas profesionalių globos ir rūpybos specialistų naudojami kaip informacijos šaltiniai. Slaugės, socialiniai darbuotojai ir kiti specialistai, kurie paprastai daugiau ir artimiau bendrauja su sutrikusios psichikos asmenimis negu psichiatrai ar advokatai ir dažnai kur kas geriau žino, kaip šiandien gyvena sutrikusios psichikos asmenys. Tačiau jų balsas retai girdimas viešai. Kyla klausimas, ar taip yra todėl, kad profesinė etika jiems draudžia kalbėti, ar paprasčiausiai žurnalistai jiems neskambina?

Lietuvoje psichikos sveikatos politikos tema viešojoje erdvėje visiškai nediskutuojama. Tačiau apie padidėjusį susidomėjimą galima spręsti iš straipsnių komentarų interneto tinklalapiuose. Jie dažnai virsta diskusijomis ir debatais. Galbūt po kažkurio laiko psichikos sveikatos politikos diskusijos Lietuvoje persikels ir į viešąją erdvę.

Kitas labai svarbus veiksnys psichinės sveikatos priežiūros srityje, kurio taip pasigendama, yra psichinės sveikatos priežiūros institucijos. Nors jos ir dominuoja Lietuvos psichinės sveikatos priežiūros sistemoje, tačiau yra beveik neminimos žiniasklaidoje ir lieka uždaras visuomenei. Kaip buvo nurodyta pranešime „Žmogaus teisių stebėseną uždaroje psichikos sveikatos priežiūros ir globos institucijose“⁴, didelės ligoninių tipo institucijos negali ir tinkamai neapsaugo pagrindinių žmogaus teisių. Viena iš nerimą keliančių aplinkybių yra ta, kad tai žiniasklaidą domina kur kas mažiau, nei lengvai sukurpiama istorija, kur nusikaltimą padarė tariamai sutrikusios psichikos asmuo.

Literatūra

1. Auslander, Gail K. and Nora Gold (1999). „Media Reports on Disability: A Binational Comparison of Types and Causes as Reported in Major Newspapers“, in *Disability and Rehabilitation*, Vol. 21, No 9.
2. Barnes, Colin (1992). *Disabling Imagery & The Media. An Exploration of the Principles for Media Representation of Disabled People*. Halifax: Ryburn Book Production.

⁴ „Žmogaus teisių stebėseną uždaroje psichikos sveikatos priežiūros ir globos institucijose“ projekto ataskaita, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“ bei Vilniaus psichosocialinės reabilitacijos centras. Vilnius, 2005.

3. Clogston, John S. (1989). „A Theoretical Framework for Studying Media Portrayal of Persons With Disabilities“, Paper on the *Mass Communication and Society Division of the Association for Education in Journalism and Mass Communication*. August 1989. Washington DC.
4. Coverdale, John; Raymond Nairn and Donna Claasen (2002). „Depictions of mental illness in print media: a prospective national sample“, in *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, Volume 36, Issue 5 (p. 697–700).
5. Cumberbatch, Guy and Ralph Negrine (1992). *Images of disability on Television*. London. Routledge.
6. Edney, Dara Roth (2004). „Mass Media and Mental Illness: A Literature Review“. Canadian Mental Health Association, Ontario.
7. Højjer, Birgitta och Joel Rasmussen (2005). *Mediebildern av psykisk sjukdom och psykiatrin i samband med våldsbrott. En studie av DN, Aftonbladet och Rapport*. Stockholm. Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, Örebro Universitet, Handikappförbundens samarbetsorgan och Paraplyprojektet.
8. Ljuslinder, Karin (2000). „Kroppen – Annorlundaskapets konstruktör – representationen av funktionshindrade i Sveriges public-service television (SVT)“, i *Norsk Medietidsskrift*, nr.1.
9. Ljuslinder, Karin (2002). *På nära håll är ingen normal. Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956–2000*. Akademisk avhandling för filosofie doktorexamen i medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå universitet.
10. McLuhan, M. (1967). *The Medium is the Message*. New York: Bantam Books
11. Morlandstø, Lisbeth (2006). *Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemmede og psykisk helse i pressen*. University of Bergen.
12. Philo, Greg; McLaughlin, Greg and Henderson, Lesley (1996). „Media content“, in Philo, Greg (ed.): *Media and Mental Distress*. Glasgow Media Group. Longman Limited.
13. Philo, Greg (1996). „The media and public belief“, in Philo, Greg (ed.): *Media and Mental Distress*. Glasgow Media Group. Longman Limited.
14. Philo, Greg (1999). „Media and mental illness“, in Philo, Greg (ed.): *Message received*. Glasgow Media Group. Longman Limited.
15. Pointon, Ann (1997). Disability and documentary, in Pointon, Ann (ed.): *FRAMED. Interrogating Disability in the Media*. London: British Film Institute.
16. Ruškus, J.; Daugėla, M. (2003). *Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (lai kraščiuose) struktūra ir kryptingumas*. Šiaulių universitetas.
17. Signorielli, N. (1993). *Mass Media Images and Impact on Health: a sourcebook*. Westport: Greenwood Press.
18. Stout, Patricia A., Jorge Villegas and Nancy A. Jennings (2004): „Images of mental illness in the media: identifying gaps in the research“. Department of Advertising, University of Texas.
19. Stuart, Heather (2006). „Media Portrayal of Mental Illness and its Treatments. What Effect Does it Have on People with Mental Illness?“. Department of Community Health and Epidemiology, Queens University, Canada.
20. Wahl, Otto F. (1995). *Media Madness. Public Images of Mental Illness*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Image of the Mentally Ill in Lithuanian Daily Press and News Websites

Summary

According to the research Lithuanian society is intolerable to mentally ill people⁵. Therefore the main aim of this research was to raise awareness and enhance knowledge about the media representations of mentally ill persons in Lithuania.

The method used in this research was quantitative content analysis. 144 articles from national newspapers with some reference to mental illness appearing in the selected newspapers over a period of three months in the fall of 2008 were analyzed.

The results of the research have shown that Lithuanian media creates quite negative images of mentally ill – most often it is a male, who has committed a crime, is very detailed identified in the article and whose opinion/version of the story is not important for the journalist. Mentally ill person is the source of information quite rarely. More often sources of information are the official persons. In most cases mentally ill person does not have a possibility to express his/hers opinion.

There are just a few reportages in the analyzed data. This shows that journalists tend to distance themselves from mental health issues. They do not go out to the field to gather data, do not speak to the mentally ill people – it is safer for journalists to keep the distance by just giving references to events and not reporting about them.

Very important actor in mental health area that is missing in the articles – is mental health institutions, even though they dominate the mental health care system. Politics of mental health is not discussed at all in media in Lithuania.

Įteikta 2009 m. gegužės 17 d.

⁵ Results of the public opinion survey: http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/ZT_menuo_2006_Vilmorus_pristatymas.pdf.